

думка, 1989. – 184 с.

3. Тимченко С. М. Етносоціальні процеси в українському селі (60–80-ті рр. ХХ ст.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня д-ра іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / С. М. Тимченко; Чернівецький держ. ун-т ім. Ю. Федьковича – Чернівці, 1995. – 42 с.; Тимченко С. М. Українське село: Проблеми етносоціальних змін. 1959–1989 / С. М. Тимченко. – Запоріжжя: Запорізький держ. ун-т, 1995. – 529 с.
4. Падалка С. С. Україна 60–90-х років ХХ століття. Державність в історичній площині тоталітаризму, незалежності / С. С. Падалка. – К.: Ін-т історії України, 2001. – 390 с.
5. Воронова Л. М. Установи культури України у 70–80-ті роки: історико-політичний аспект: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Л. М. Воронова; Дніпропетровський ун-т. – Дніпропетровськ, 1994. – 18 с.; Серета А. М. Проблеми соціально-культурного розвитку українського села: (60–70-ті рр. ХХ ст.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 «Всесвітня історія» / Л. М. Воронова; Запорізький ун-т. – Запоріжжя, 1994. – 22 с.
6. Історія українського селянства: Нариси: в 2 т. / [О. В. Андричук, В. К. Баран, О. М. Веселова та ін.]; В. А. Смолій (відп. ред.); НАН України; Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2006. – 652 с.: іл. – Бібліогр.: С. 621–650; Т. 2 – 652 с.: іл.
7. Зоря комунізму, 4 січня 1973 р. – С. 2.
8. Калініченко В. В. Історія України. Частина III: 1917–2003 рр.: підручник для історичних факультетів вищих навчальних закладів / В. В. Калініченко, І. К. Рибалка. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. – 628 с.
9. Гончар О. Т. Собор. – К., 1989. – С. 62, 78.
10. Державний архів Волинської області. – Ф. 3097. – Оп. 1. – Спр. 275.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 7419.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 8. – Спр. 23.

О. Г. Перехрест

НАЛАГОДЖЕННЯ ВЕТЕРИНАРНОЇ ПРОТИЕПІЗООТИЧНОЇ РОБОТИ У ТВАРИННИЦЬКІЙ ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В 1943 – 1945 РР.

У статті проаналізовано важливий складник у справі відродження тваринницької галузі – налагодження ветеринарної протиепізоотичної роботи. Схарактеризовано заходи щодо відновлення мережі ветеринарних закладів і служб, ліквідації та профілактики хвороб худоби, описано проблеми, труднощі й результати в цій справі.

Ключові слова: ветеринарна протиепізоотична робота, інфекційні хвороби тварин, ветеринарні заклади та служби, ветеринарні працівники, ветеринарні товари.

The article analyzes an important component in the revival of the livestock sector – adjustment veterinary antiepidemiologic work. Consider measures to restore the network of veterinary institutions and services, elimination and prevention of livestock diseases, shows problems, difficulties and results in this case.

Key words: veterinary anti-epizootic work infectious animal diseases, veterinary facilities and services, veterinary officers, veterinary products.

Питання, пов'язані зі станом захворюваності худоби у тваринницькій галузі сільського господарства республіки та з налагодженням ветеринарної протиепізоотичної роботи в 1943 – 1945 рр., одержали певне висвітлення у вітчизняній історіографії [1]. Однак до цього часу відсутні спеціальні публікації, у яких би зазначені питання розглядали спеціально. Їх аналіз необхідний для відтворення реального стану у тваринницькій галузі на початковому етапі відродження аграрної сфери України, це дасть змогу більш повно оцінити проблеми й труднощі, які доводилося долати українським аграріям, відновлюючи цю важливу галузь економіки села. З огляду на викладене вище, автор публікації ставить за мету схарактеризувати стан із захворюванням худоби та заходи з налагодження ветеринарної протиепізоотичної роботи в 1943 – 1945 рр. Об'єкт вивчення – аграрна сфера республіки 1943 – 1945 рр., предмет – стан і налагодження роботи з ліквідації захворюваності тварин.

Важливим складником у справі відродження тваринницької галузі було налагодження ветеринарної протиепізоотичної роботи. Під час окупації та в перші місяці після визволення областей республіки поширилися такі інфекційні хвороби тварин, як короста, захворювання коней на сап і чума птиці. Крім цього, частими стали захворювання коней на енцефаломієліт (улітку й восени хвороба охопила північні та центральні лісисто-заболочені райони), мит, піроплазмоз і нагальоз (в усіх лісових районах), корів і волів – на ящур, свиней – бешиху. Усього ж у цей період на території республіки були зафіксовані випадки захворювання тварин на 26 інфекційних хвороб. Особливо загрозливою була ситуація із захворюванням птиці на чуму. У 1944 р. лише в колгоспах від неї загинуло 783 121 шт. птиці, а під час локалізації її вогнищ передчасно забили 339 096 шт. птиці, тобто загальні втрати становили понад 1 млн 122 тис. шт. [2, 40]. Великою була й захворюваність і загибель тварин від незаразних хвороб.

Уже відразу після визволення в регіонах республіки вживали термінових заходів щодо відновлення мережі ветеринарних закладів і служб, вивчали епізоотичний стан, проводили планові роботи з ліквідації та профілактики заразних хвороб худоби. Так, зокрема, завдяки оперативним і рішучим заходам у багатьох регіонах локалізували та швидко ліквідували ящур, не допускали подальшого поширення інших інфекційних хвороб, організували лікування хворих тварин. Щоправда, не в усіх випадках це давало позитивний кінцевий результат, тому нерідко доводилося терміново вживати рішучих заходів, щоб здолати епідемію.

Однак у справі ветеринарного забезпечення галузі були великі проблеми. Насамперед не вистачало кваліфікованих ветеринарних працівників. Так, наприклад, на території 10 лівобережних областей станом на 1 лютого 1944 р. працювало всього 315 ветлікарів, проти 958 у 1941 р., та 740 ветфельдшерів, проти 8661 у 1941 р. [3, 240]. Унаслідок цього в багатьох районах було лише по 2–3 ветфельдшери. На роботі ветпрацівників із проведення протиепізоотичних та профілактичних заходів негативно позначалося те, що

більшість із них до визволення перебувала на окупованій території. У зв'язку з цим у тодішніх умовах суцільної підозри й недовіри до тих, хто перебував на окупованій території, їхня вимогливість і наполегливість у вживаних заходах була недостатньою. Часто вони поблажливо ставилися до порушників ветеринарно-санітарних правил і вимог, не притягали їх до відповідальності, не вживали рішучих дій щодо подолання допущених порушень. Особливо складним було становище з колгоспними ветеринарними кадрами. У багатьох колгоспах не було навіть ветсанітарів, їхні обов'язки виконували недостатньо підготовлені або й зовсім не підготовлені колгоспники. Хоч у багатьох районах розпочали підготовку ветсанітарів, однак вона супроводжувалася великими труднощами через повну відсутність спеціальної літератури, навчальних посібників і кваліфікованих викладачів.

На протиепізоотичних та профілактичних заходах негативно позначалася незадовільна забезпеченість ветеринарними товарами, особливо ліками й вакциною для щеплень, біопрепаратами та дезінфекційними засобами. Спочатку використовували переважно ветеринарні товари, які залишилися з часів окупації. Пізніше поставки ветеринарних товарів збільшували, однак потреба в них була надзвичайно великою. Наведемо типовий приклад, який засвідчує вкрай незадовільне постачання ветеринарними товарами. До Кам'янець-Подільської області за 8 місяців 1944 р. їх завезли на 221,3 тис. крб. (за плану 2017 тис. крб.), що становило лише 11 % від річного плану постачання. Але ж план постачання області ветеринарними товарами не відповідав реальним потребам у них [4, 9]. Така сама ситуація була й в інших областях.

Після повного визволення території України від окупантів протиепізоотична робота значно активізувалася. На початок 1945 р. були відновлені й працювали більшість із наявних до війни ветдільниць із лікарнями та амбулаторіями, ветеринарні пункти, ветбаклабораторії, м'ясоконтрольні станції й пункти, твариннопрогонні контрольні пункти, збільшилася чисельність ветеринарних кадрів, більше надходило ліків і вакцин для щеплення худоби.

Проте епізоотичний стан у республіці наприкінці 1944 р. і впродовж цього 1945 р. залишався складним. Так, за даними звітів ветеринарного управління Наркомату землеробства УРСР у грудні 1944 р. – березні 1945 р. у східних областях республіки фіксували захворювання великої рогатої худоби на 18 хвороб, коней – 16. Причому за період від грудня 1944 р. до березня 1945 р., незважаючи на заходи з локалізації інфекційних захворювань, кількість населених пунктів із хворою на них худобою та кількість хворих тварин фактично суттєво не зменшувалися. Наприклад, у грудні 1944 р. захворювання коней на сип було в 180 населених пунктах, у січні 1945 р. – у 176, у березні – 177; захворювання на мит, відповідно, у 279, 278 і 269 населених пунктах. Захворювання коней на коросту навіть зросло. Якщо в грудні 1944 р. ця хвороба була в 3414 населених пунктах, то в січні 1945 р. – у 7274, а в березні – уже у 8989 населених пунктах. Кількість виявлених на цю хворобу тварин була такою: 31 499,

76 861 і 76 173 голови. Упродовж цих трьох місяців у східних областях лише від названих вище хвороб, а також від енцефаломієліту й гемоскоридіозу загинуло та вимушено забито майже 1800 коней.

Подібна ситуація була й із захворюваністю великої рогатої худоби, свиней, овець і птиці, що, зникнувши внаслідок ліквідації в одних місцях, спалахувала й поширювалася в інших. Причинами цього в умовах стійлового утримання худоби були порушення карантинних і ветеринарно-санітарних правил та незначні обсяги профілактичних заходів, насамперед щеплень. Наприклад, у грудні 1944 р. до 19 населених пунктів, де було захворювання великої рогатої худоби на сибірську язву, додалося ще 29. У січні 1945 р. ця хвороба з'явилася ще в 32, а в лютому – у 42 населених пунктах. Щеплення ж проти неї в грудні були зроблені лише 19 207, у січні – 78 871, у березні – 56 993 тваринам. Захворювання великої рогатої худоби на бруцельоз у грудні 1944 р. були зафіксовані в 307, у січні 1945 р. – у 338, у березні – у 404 населених пунктах, на туберкульоз, відповідно, у 326, 368 і 415 населених пунктах, на коросту – у 294, 684 і 469, ящур – у 30, 40 і 12 населених пунктах, на стригучий лишай – у 1897, 3421 і 2686 населених пунктах тощо. Від цих та інших хвороб у 1945 р. загинуло й вимушено було забито тисячі голів худоби [5, 2, 10].

У регіонах республіки продовжували виникати вогнища епідемії чуми птиці. Ця хвороба була надзвичайно поширеною навіть у кінці 1945 р. у Кіровоградській, Миколаївській, Харківській, Волинській та інших областях, створюючи загрозу розвитку птахівництва взагалі. На цей час вдалося ліквідувати хворобу лише в колгоспах Чернігівської, Сумської, Житомирської та Вінницької областей. Від неї лише в колгоспах у 1945 р. загинуло птиці 135 198 голів та було забито 169 202 голови, а разом втрати становили 304 400 голів. Отже, за 1944–1945 рр. птахівнича галузь тваринництва від цієї хвороби втратила понад 1 млн 426 голів птиці. Зважаючи на те, що 1 голова птиці давала приблизно 2 кг м'яса, то колгоспи втратили майже 30 тис. ц м'яса [2, 40].

Незважаючи на зазначені проблеми й труднощі воєнного часу, протягом 1944 – 1945 рр. у республіці була проведена суттєва робота з ліквідації захворюваності тварин.

1. *Перехрест О. Г. Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.): наукове видання / О. Г. Перехрест; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2010. – 150 с. (Серія «Україна. Друга світова війна. 1939 – 1945»); його ж. Українське село в 1941 – 1945 рр.: економічне та соціальне становище. Монографія / НАН України. Ін-т історії України. – Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. – 668 с.*

2. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. Р-27. – Оп. 17. – Спр. 8882.*

3. *Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 30. – Спр. 62.*

4. *Державний архів Хмельницької області. – Ф. Р-791. – Оп. 2. – Спр. 1200.*

5. *ЦДАВО України. – Ф. Р-27. – Оп. 17. – Спр. 11395; Спр. 11399.*